

ARANY JÁNOS SZÍNÉSZI PÁLYÁJA.

Az *Önéletrajz* szerénységgel teljes őszinte vallomásai és a *Bolond Istók* második énekének költészettel vegyes életrajzi érdekű leírásai alapján könnyen kijelölhetjük Arany János rövid színészi pályájának határait. Az önéletrajz a prózai valóságnak csak körvonalait adja, mint a megalkotandó képnek a vázlat — a *Bolond Istók*ban a kész kép áll előttünk, eszményítve a valót, a költői kedély meleg színeivel életteljessé varázsolva az ábrándos fiatal kor egy érdekes epizódját.

Arany tetteinek nem a könnyen föllobbanó vér elragadó heve képezi indító okait. Szelid magába mélyedés, csupa ábrándozás a lelke. Már ifjúságában is igaz benső életet él. A mi költészetté szűrődik lelkében, azt maga félti a legjobban a külvilággal szemben. Magának termel, magának él. Innen van, hogy először is önmagának akar tetszeni s csak azután másoknak; innen van, hogy az ifjúkor zajos élvezeteit kerüli s csak nagy néha vegyül kollégiumbeli mulatozó társai közé. Alig mehekül «a kötelességnek szúrásaitól», siet ki a természet dicső templomába,*) bámulja a sugárból szőtt tiszta kék eget, a zöld mezőt, a zengő vidéket, «mely délibábot ölt magára fátyolúl». Igaz imádója a természetnek. Bűbáját, varázsát lelkületére engedi hatni. Ennek a természetimádásnak ott van a forrása a saját kedélyében. Nem a látott képek reflektálnak abban vissza, hanem az elképzelés ragadja magával lelkét, hogy pótolja a testi szem korán jelentkező hiányait. A sok olvasás megrontotta szemeit. A mit maga körül lát, annak nagyszerűségét nem élvezheti úgy, mint más boldogabb halandó. Még késő

*) B. I. II. 41—42. versszak.

vénségében is fájón emlegeti az első tiz-tizenhat évének elvesztett paradicsomát.

Midőn látása még nem vala rom.

A kéj, melyet a látás nyújt, már kora ifjúságában sem mondható teljesnek. Messze van még ugyan az elhalástól, de már alig lát sokat «bárhogy pislogat». Nemcsak természeti hajlaimai, de külső okok is arra hajtják, hogy a természetnek inkább sejtett, mint látott képeivel ékesítse ki benső világát. Midőn az erdő mélyén ledől, nem révedezhet tekintete a messze láthatár felé. A mohlepte cser-tőn inkább a mikrokosmost, a sürgő hangyabolyt nézi el.

Vagy elbocsátá lelkét ringatódzni
Szellő fuvalmán, bölintő galyon,
Felhők futásával versent hajózni
Hanyat terülve egy partoldalon,
Engedte önmagából kilopódzni:
Hang, szín, sugár lett, tér és mozgalom,
Ő a természet, a nagy és örök,
Mi ott henyél, csak hitvány földi rög.

Ez az alapelmelodiája egész életének. Csodás szépségű alkotásai ezen épülnek föl. És hogyan van, hogy ez a magába mélyedő reflexív kedély kedvet kap a színpadi élet világát közelelről megismerni akarni? A természet imádatteljes tisztelője a hamis fény után tekintget? Minő ellentmondó két vonás ez egy és ugyanazon kebelben? Az ellentmondás látszólagos, mert e vonzalom kristálytiszt forrása ott van épen ábrándozó lelkében, mely a való életet nem ismervén, aranyos himet varr magának arról, mi közelelről tekintve üres csillogó semmiség, távolról pedig, egy ábrándozó szemüvegén át nézve, az eszményített valóság hatását teszi.

Petőfit a szabad, a független élet után való rajongás csalja a színi pályára. Ő reá nézve a színészkedés afféle foglalkozás, mely a legjobban illik egy oly költőhöz, ki a mindennapi életben nem lelheti gyönyörűségét, ki új meg új benyomások lázas ingereit keresi. A színészet neki az a keret, melyen belül társaséleti kötelezettségekből teljesen menten, a legkorlátlanabb szabadsággal használhatja szárnyait. A függetlenség Eldorádója egy tetterőtől buzgó költői lélek legszebb, legméltóbb küzdőtere.

Aranyt hosszas ábrándozás tereli a színészethez. Költői lelkében még nincs elég bátorság a nagy világ előtti produc-tióra. A szent tűz nem hagyja őt sem nyugodni s sokat írogat — de csak magának és azt is, hogy idővel megsemmisítse. Raj-zol, festetet, szobrászkodik és mintha keresné azt a medret, a mely tehetségének a legjobban megfelel. Eljár gyakran a szín-házba, hisz erre bő alkalma nyílik Debreczenben. Nincs nála jobb színházba járó diák s ha a jegyszedő Cerberus útját állja,

a bent hangicsáló Delilák
Szavát kívül is bájosnak találja.

Ora számra elkuncsorog a színház körül, a színészetet dicső, szerette pályának tekinti. És mintha megtalálta volna egyszerre azt, a mi kedélyét a legjobban kielégítheti, «olvasó dühében» nemcsak elolvassa, de el is játsza magának a köl-csönbe kapott darabot. A színpad világa mind bájosabbnak tűnik föl előtte,

szaval, danol,
A hősi állást tükörben csinálja,
Ha ily bútorhoz férhet valahol.

Az «ihlet és vérmes ideák» annyira elfoglalják lelkét, hogy talán maga sem tudja, midőn ellenállhatatlan hatalommal-erőt vett lelkén a vágy és feledve a maga elé tűzött célt, fe-ledve szülőit, beáll színésznek; de itt sem tesz úgy, mint holmi rúgott deák, hogy maga megy egyenesen a direktorhoz. Mintha hánykodó lelkét akarná megnyugtatóni, fölkeresi előbb tanárait, Erdélyi Jánost, kinél nevelősködött és Sárvárit az

agg Simeont,
Kinek nem fért a híre Debreczenben.

Az egyik nem szól a lelkes ifjú terve ellen, a másik elé-gülten veszi a szavaló és éneklő próbát s Shaksperet ajánlja tanulmányozásra. Szóval a külső akadályok elgördülnek lábai elől, lelke is meg van nyugtatva, mások nemes biztatása követ-keztében. Most már a legutolsó lépés van csak hátra: elmenni a szintársulat direktorához, ajánló levelei által kieszközölni a fölvételt.

De vajon a vándorszínészet eme korszakában hogyan képzelhetjük el, hogy egy tehetségesnek ismert, a maga elé ki-

tűzött iskolás ezélnak mindenkép megfelelni törekvő költői lelkületű ifjút tanárai nem hogy lebeszélnék, de buzdítják is eme bizonytalan pályára? Az előítélet, mely a színészt pályáján sirjáig kísérte, végleg megszűnt már a harminczas évek vége felé? Vajon az íróvilág küzdelme a színészkedés foglalkozásának tisztességes volta érdekében ily változásokat idézett elő Katona József ismert czikke óta és maga a színészet is mind jobban kezdte a saját érdekeiért a társadalmi becsültetést mindenfelé kiérdemelni?

Arany színi pályájának kezdete érdekes kulturkép nemcsak e nagy költőnk egész pályája egyik korszakának ismerete szempontjából, de jellemző arra nézve is, miként törekedett oda a színészet, hogy társadalmi becsültetéséhez maga járuljon hozzá a legfontosabb indokokkal.

A debreczeni színészet történetének áttekintése eléggé meg fogja világítani a helyzetet, mely ha nem is mondható eszményien tökéletesnek, mind a mellett olyan volt, hogy az adott viszonyok közt egy ábrándos ifjú lelkületére elég vonzó erőt gyakorolhatott s a jóakarókat nem ejtette kétségbe, látván azt, hogy egyik kedves tanítványuk a papi pálya helyett a színészire szánta magát. A debreczeni magyar színészet múltja egész 1798-ig ér föl. Nincs Magyarországon vidéki város, mely ennél régibb, rendszeres magyar színészettel dicsekedhetnék. Hozzá legközelebb áll régiség dolgában a nagyváradi, hol a magyar színészet első nyomaira 1799-ben akadni. A debreczen-nagyváradi színészet első iker-állomása a magyar színészetnek már a múlt század végétől kezdve. Két kis folyammederhez hasonlít, melyet — kiapadván 1796-ban a magyarországi főforrás, az ország középpontjában — az erdélyországi másik forrás, a kolozsvári táplál.

Debreczen színészete a jelen század elejétől kulturális jelentőséggel bír és nagy része van abban, hogy például a Wesselényi báró erdélyi színtársulata pénzügyi bajok miatt már az első években nem kénytelen széteszlani vagy legalább is megritkúlni. Kolozsvár és vidéke, kiváló pártfogójának áldozatkészsége mellett sem képes annyira gyámolítani őket, hogy a kiadások évről évre ne emésztzenék föl jövedelmeit. A Debreczenbe való átrándulás ténye, a magyar színészet lelkes fölkarolása ugyanott, életkérdést képeztek a magyar színészetre. Ez a kölcsönösség még a század elejével is tart; sőt a

pártolás intensitásából egyesek jogos következtetést vontak arra is, hogy Debreczen nem sokára állandósítani fogja a magyar színészetet. Özveggy gróf Károlyi Józsefné ebből az indokból indul ki, midőn megyeri színházának összes szerelvényeit odaajándékozta Debreczen városának (1804). Az állandósítás természetesen nem következett be egyhamar. Mind a mellett 1807-től kezdve 1810-ig a város tetemes áldozatokat hoz a magyar színészetért. 1810-től 1813-ig Gulácsi szolgabíró bírta a színházat. E hét évig tartó időszak nagy jelentőségű általános szempontokból is, mert Debreczenben első sorban kulturális érdekű intézménynek tekintik a magyar színészetet. A mellette hozott áldozatok értékét nagyban neveli az, hogy a színészet mint a mulatozás egyik ága csak másodsorban jő tekintetbe; a fődolog az, «hogy a nyelv megkedvelésére és kipallérozására» a leghathatósabb eszköznek tekintik. Mint ilyen valódi missiót teljesít még 1813—23-ig is, midőn Sándorffy orvos egyesíti a debreczeni színészetet a nagyváraddal és állandó tűzhelyet biztosít a magyarországi színészetnek az ország keleti felében is.

A pártolás emez állandósága nevelte a színészet tekintélyét; társadalmi helyzetét kedvezővé tette. Nevezetes új bizonyítéka ennek az, hogy a megyeri színház elkallódott készletei helyett a Károlyi grófok nagykárolyi magán színházának felszerelése 1814-ben Debreczen városa birtokába került. A színész pedig, becsültetve látván magát és érezvén, hogy foglalkozása nem pusztán szórakozásául szolgál, hanem a közművelődés, a nyelvterjesztés egyik leghathatósabb eszközének tekintik, maga is azon volt, hogy minél méltóbbá váljék a közbecsültetésre. A debreczeni színészet nevelő iskolája, például egy oly kitűnőségnek, mint Kántorné, ki nemcsak mint művésznő, de a társadalmi életben is példányképe volt társainak. A debreczeni színháznál a magyar színészet kitűnőségei, Kócsy P. Jánostól Lászlóig, Fánecsyig, Egressy Gáborig, Kócsinétől Parázsonéig mind megfordúlnak és nagyban emelik a magyar színészetet a közbecsültetés fokozatain.

1823-tól kezdve ugyan csak átmeneti állomást képez Debreczen, de mindig egyik legkeresettebb tartózkodási helye a nemzeti missió letéteményeseinek. 1835-ben Nánássy Gábor,*)

*) Ő a *Bolond Istók* II. éneke 60. verse «N. szenátora».

városi tanácsnok, állandó színházat építtet, documentálván, hogy a magyar színészet érdekeiért való lelkesültség egyeseknél sem volt megszűnő félben azon őszinte és lelkes pártfogolás mellett, a melyet maga a városi hatóság oly készséggel tanúsított.

Mind eme tények érthetővé teszik, hogy Debreczenben a magyar színészetet nem tekinthették 1836-ban még a legkiválóbb irodalmi tekintélyek sem oly intézménynek, melynek nincsen semmi kulturális jelentősége s így az olyant, ki szolgáltatába akar szegődni, buzdtás helyett el kell e pályától inkább riasztani, mert a valódi tehetség, a valódi jellem nem ily környezetbe való. Lényeges részt kell eme buzdtásban mindenestre azon körülménynek is tulajdonítani, hogy 1832-től kezdve egy Széchenyi gróf röpirata, egy pár évre rá a játékszín fölépítését érdeklő országos mozgalom és a Pesten kilátásba helyezett színházmegnyitás mind bizonyosabbakká tettek egyeseket, hogy a vándorlás nem lesz kényszerű kenvere ezután a magyar színészetnek, s így méltó dolog, ha a kiváló tehetségek sem riasztatnak el e pályától, mely eddig valami nagy jövő reményével úgy sem kecsegtetett.

Arany színeszi pályája tehát kedvező viszonyok közt, eléggé kecsegtető kilátások mellett veszi kezdetét.

Az *Önéletrajz* vallomásai szerint minden erkölcsi és anyagi kényszerítés nélkül hagyta el a debreczeni kollegiumot 1836-ban azzal az elhatározott szándékkal, hogy oda soha vissza nem tér. Válaszúton állott. Egyfelől Ferenczy István szobrászunk híre vonzotta őt. Thorwaldsen gyorsan hírnévre vergődött magyar tanítványa — ki nem váltotta be a hozzá fűzött vérmes reményeket — ünnepelt genieje volt a 30-as évek magyarságának. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* úgyszólván lépten-nyomon kísérte őt pályáján. E gyakran megemlékezések alapján — a reclam akkor még nem járta és így a lelkesedés őszinteségéhez nem fér kétség — híre elterjedt az ország minden részében. Nem csoda, ha művészi pályáján elért első szokatlan sikerei a magyar hazában, a szobrászattal is titokban foglalkozó Aranyt egy pillanatra zavarba ejtették. De tervét valósítani annyi áldozatba került volna Aranynak, hogy lemondott arról és rátért a másik útra, «mert könnyebbnek találta Thalia zászlója alá szegődni». Az alig húsz éves ifjú tiszta lelke előtt a képzőművészet bármely ága époly eszményi fényben

ragyogott mint az előadó művészeté. Emezt közelebb érte, ehhez szegődött egész odaadással.

Az 1835-ik évi augusztus elsején megnyílt debreczeni új színháznak első részvényes igazgatói Eder Gy., Csabay P., Fán-
csy L., László J., és Szákffy József voltak.*) Szerződéseiket egy
évre kötötték meg a tagokkal. Arany 1836 február havában
állhatott be a társaságba. Nem lehetett reá nagy szükség, de
kitűnő ajánlatai következtében «főlöleg bár», mégis fölvéte-
tett. A fölvétel estéjén már szétnézhetett a színpadon. A ma-
gának alkotott eszményi kép számai ez este — kissé hamaro-
san — foszladozni kezdettek.

Nem oly szép, sejtí, mint kívül az élet,
Erdő, terem, kulisszák, kordinák
Mind lécz, papír, vászon, kötél — fonák!

Első szereplése hihetőleg a szín mögött eshetett meg,
mint a Bolond Istóké. Majd nehéz szerepekhez jut a színpa-
don és változáskor székeket hord. Lassan hozzászoktatják a
bennléthez s mint néma szereplő állja ki az «első csúfos
lámpalázt». Végre ő is szerephez jut. A debreczeni színlap elő-
ször 1836 márczius harmadikán említi az Arany nevet. Rau-
pachnak nagyon népszerű regényes színjátékában *Ordög Ró-
bert*ben (magyarra fordította Kiss János színész, a *Belizár* for-
dítója) a tanácsnokot adja. Úgy látszik, az első próba jól
sikerülhetett, mert ettől kezdve alig van nap, hogy Arany neve
ott ne volna a színlapon — természetesen a legtöbb esetben a
szereplők sorában utolsó helyen. Márczius ötödikén Weissen-
thurm Johannának «honszerte ismeretes» drámáját adják,
A szebeni erdőt. E csodálatos darabban, mely «Almanrich
erdélyországi fejedelem» idejében játszik, Arany Cserkut adja,
Dobroszláv emberét, ki mint Almanrich követje Bulgáriában
van. Ez volt Arany első katonaszerepe. A következő napon
már egy úgynevezett hazai darabban mint második favágó sze-
repel; *Argir és Heléna vagy az Aranyhajú tündérkirályné*-
ban. Ezt a babonás, dalokkal vegyített játékot «amaz esmére-

*) Az *Önéletrajz*ban (XL. lap) sajtóhibából Fán-
csy László társasága van szedve, Fán-
csy s László helyett.

tes honni rege után a kassai nemzeti játékszínre egészen ujonnan kidolgozták 1842-ben». A benne előforduló dalokat «több daljátékból alkalmaztatták». A második favágónak bizonyára jelentéktelen szerepe lehetett Chiabayné — Tündér llona mellett, ki nem annyira arany hajjal, mint hanggal bájoló el a hallgatóságot.

A következő előadásokban a *Napszűzben* (márczius 8-dikán) és *Rolla halálában* (márczius 10-dikén) nem vesz részt Arany, hihetőleg a szükséges előkészület miatt, mert márczius tizenkettedikén ott szerepel, mint a «falusiak» egyike a Weigl-féle *Schweizi családban*. Ez lehetett az ő első énekes szerepe, melyben szép bassus hangját érvényre juttathatta.

A következő napon, márczius tizenharmadikán, Meisl tüneményes vígjátékában, a *Három század*, (1736, 1836 és 1936) a jövő századbéli inas szerepét adja Arany. Meglehetősen egyhangú szerepkörben mozgott tehát kezdetben. Ráillik a *Bolond Istók* (70) satirikus megjegyzése, hogy

Volt olyan este, szóhoz is jutott.

Garcillassónak azonban nem jutott alkalom az alkotásra. Egy jó darabig tart ez aztán így tovább is. Márczius 15-én Máczy Imrének nyomtatásban is megjelent darabját adják: *A számkivetett magyar*, szomorújáték négy fölvonásban. Ennek a darabnak első felét elég élénken játszották a debreczeni színészek, de a másik fele, «mellyben már a magyar character sincs találva», lanyhán ment. Arany ezúttal nagyon előkelő környezetben lépett föl: II. Endre fiánál, Bélánál, az inas szerepét adta. Nem sok része lehetett abban, hogy Máczy darabja végkép megbukott. Márczius tizenhetedikén a második ármás (hihetőleg armalista) szerepét játszotta *Az agteleki barlang* című, vígsággal elegy három fölvonásos színjátékban, melyet a miskolci színház számára írt «Egy hazafi». Ebben is sokat ásítoztak a *Honművész* debreczeni tudósítója szerint, de ez is tisztán a főszereplők érdeme volt.

Sokkalta szerencsésebb sorsa volt Debreczenben a magy. tudós társaság egyik kiadványának, az *Atoknak*, Tóth Lőrincz drámai költeményének. Először márczius tizenkilencedikén adják nagy hatás mellett, melyben ép oly része van a költői

lendületű darabnak, mint az előadónak. Arany csak mint negyedik paraszt járult hozzá az est sikeréhez. Márczius 20-án Henslernek, Ernyi által magyarosított vígjátékában, a *Halotti torban*, mint Vermes grófnak Pista nevű inasa növelte a vasárnapi est mulatságát. Márczius 20-kán Telepy György eredeti vígjátékában, *A hivatlan képviselőben* Arany ismét csak inas szerepet játszik; Mártont Ledinszky lengyel nemesnél. Márczius 24-kén a Spiess-féle *Árulás és szerelemfűlésben* nevét nem találjuk, hihetőleg időt adtak neki, hogy első valamire való szerepére elkészülhessen. Márczius 26-kán Babocsay Istvánnak 1805-ben nyomtatásban is megjelent szomorújátékában, *Vígkedvű Mihályban*, Biczó István városi tanácsnok szerepét osztották ki számára. Biczó István ugyan valamivel nagyobb jelentőségű egy inas-szerepnél, de alig több harmadrangú szerepnél, kivált tanácsnok társa Dobózi mellett, ki mindenütt az előtérben áll. Csak annyiból érdemel nagyobb figyelmet e körülmény, hogy Aranyra már ekkor rá mertek egy oly szerepet bízni, mely az egész darabon át némileg részt vesz a cselekvényben. Az utolsó szó is az övé volt ez elég hatásos darabban. Az első havi szereplés tehát (a 27-én adott *Fátyol titkában* nem lépett föl) elég jól végződött. Bizonyára sok elsőrendű színész nem vitte annyira, hogy egy hó leforgása alatt már egy önálló szerepet is rá mertek bízni.

Az *Önéletrajz* adatai szerint a színtársulatot «egy színészi intrigue» Aranyra nézve egész váratlanul fölbontotta és április elsején szétoszlott az, vagy mint a *Bolond Istókban* írja:

Egy reggel — épen a bolondok napja,
Az ő nevenapja, ápril elseje
Volt, hogy fülét a hír oldalba csapja,
Hogy társaság nincs, már csak hült helye.

Mind az *Önéletrajz* mind az idézett költemény épen egy hónappal téved az időrendben. Két ok bizonyítja állításunkat; először a társulat tényleges fölloszlása május elsején, másodszor Arany szereplésének határozott nyoma a debreczeni színház színlapjainak meglevő gyűjteményében egész április folyamán.

Arany debreczeni színészkedése tehát egy hónapnál tovább

tartott, mint azt maga is hitte húsz évvel későbbben. *) Lehet, hogy az intrigue első alattomoságai már április elsejével veszik kezdetüket, de mindennek titokban kellett történnie vagy legalább is nem látszhatott oly veszedelmesnek Arany előtt, hogy a társaság széteszlása május elsején meglepje őt. Föltehetjük, hogy az ármánykodás egész április havában titokban folyt. Ilyen viharral teljes légkör természetesen nem lehet kedvező egy fejlődésben levő színi tehetség tovább haladására. Ebből magyarázhatjuk meg, hogy Arany egész április havában nem tud valamire való nagyobb szerephez jutni, a mi Biczó István után fokozatos haladást jelentene. Még alsóbb rendű szerepeket sem játszik annyiszor, mint márcziusban. Április 4-dikén *A neszlei torony* című rémdrámában «egy tisztet» ad, ötödikén már nincs elfoglalva a Kovács Pál vígjátékában: *Magának akart, másnak kért*. Április 9-dikén Dumas hatásosan kiszínezett drámájában, a *Korona és vérpad vagy az álomitalban*, Arany az udvarnokok egyikének jelentéktelen epizodszerepét adja. Április 10—11-én föl sem léptették, *Az arany király*, a *Világ divatja* című darabokban sem. Április 12-én az *Aline golkondai királynő* című tüneményes, tánczczal elegyített vígjátékban Arany az utolsó helyen fordul elő a színlapon mint paraszt fiú. A következő napokban sincsenek kiválóbb szerepei. *A vásálorcza* első részében egy kancellárt ad, a harmadik részben egy tisztet (április 16-án). *Turandotban* április 17-én a második orvos szerepét játszta és 18-án *István a magyarok első királyában* a király hívei egyikét (a másodikat.) Április 20-án ismétlik a *Korona és vérpadot*, Aranynyal mint udvarnokkal ezúttal is. 21—22-én nem kap új szerepet Eötvös *Boszsújában* és Csató *Örökké* című vígjátékában; 24-én a *Neszlei toronyban* ismét az «egy tisztet» adja, de 24-dikén nem szerepel a *Fátyol titkában* ekkor sem. Április 25-én az újból előadott *Vas álorczában* a kancellár és tiszt kettős szerepét adja, de a következő nap (26) ismét nem játszik az *Arkádiai menyasszonyban*. Arany április havában még kétszer lép föl és pedig mint első szerzetes a Szabó Pál ily című színjátékában: *A magyarok külföldön* (28)**) és utoljára április 30-án a *Sír-*

*) Az *Önéletrajz* kelte 1855.

**) Tartalma Kis Károlynak: *A kibujdosott magyar Lengyel-*

hölgy című érzékeny játékban. Az előjáték szereplői közt nem fordul elő, de a «drámában» mint a «tierhaupteni klastrom kapuőre» szerepel. Ha összehasonlítjuk e két hónapi színész-kedést, a következő eredményekre jutunk:

	Hány darabot adnak?	Hány új sze- repet ad?	Hányszor nem lép föl?	Hányszor játszik?	Hány szerepet ad kétszer?
márcziusban	15	11	4	11	—
áprilisban	18	8	7	11	3

A végeredmény csak annyiban kedvező, hogy Arany szerepei áprilisban valamivel magasabb fokon állanak az inas-szerepeknél, de összes működéséből valami határozott irányt megállapítani akarni, ép oly nevetség volna, mint arra a következtetésre jutni, hogy használhatatlansága kényszerítette direktorait arra, hogy részére ezt a szerepkört jelöljék ki.

A kronológiai hitelességre nagyon fontos a debreczeni színház 1836. évi május 1-ji színlapja, mely homlokán ezzel a fölírással díszel: *Utolsó előadás.*

Ezen a napon *Angelo, Padua zsarnokát* adják. A szín-lapon a következő nyilatkozat áll: «Azon szerződésnek, mely az igazgatás és a társaság más tagjai között egy évre kötött, határnapja elérkezvén: a t. t. hazafiaknak, kik pártfogásuk által intézetünk eddigi fentálhatását segítik, szíves köszönetet mondunk

a részvényes igazgatók».

Minden kétségen fölül álló dolog, hogy a debreczeni színház-társulat nem április, hanem május elsején oszlott szét és hogy Arany egész addig tagja volt e társulatnak.

Mi történt ezután vele, erről *Onéletrajzá*nak néhány sora fölvilágosítást ad és *Bolond Istókja* egyet-mást sejtetni enged.

A debreczeni eloszlás még nem ábrándítá ki teljesen. Az az eszményi kép, melyet a színészetről lelkében megalkotott, nem egyhamar vált teljesen foszlánynyá. Éreznie kellett, hogy haladást tett azon a pályán, melyet csak az imént kezdett.

országban című és az *Auróra*-ban 1830-ban megjelent beszélyéből vétetett.

Aztán valószínűleg föllobbant lelkében az az édes érzet, mely elkábítja az ifjú lelkét. Vagy mint maga írja a *Bolond Istókban*:

Oly korba' volt, midőn az ifjú ember
Az első nőszemélyhez, kit talál,
Hajlik zománczos, tiszta érzélemmel
Előtte az tündérkép, ideál.

Lehet, hogy az első szerelem inkább képzelt, mint valódi elragadtatása oly befolyással volt rá, hogy szívesen csatlakozott ahhoz a társasághoz, melyet Hubay toborzott össze, a debreczeniek maradékaiból.

Nagyon érdekesen írja le ezt a vándorlást *Bolond Istók*-jában. Nagy-Károlyból Szatmárra s innen színészkedése utolsó állomására, Máramaros-Szigetre jut. És milyen volt ez az utazás? Minő ez a szedett-vedett társaság. A kit érdekel, olvassa el az említett költemény 79—108. verseit, vagy Déryné naplóját és fogalmat alkothat magának a Nagy Miska-fele társaságokról, melyekhez el-elvetődik egy-egy nagy tehetség, de a többi naplopó, munkakerülő. Az apostoloskodásra való hiú hivatkozás mellett megbecstelenítik azt a foglalkozást, melynek szolgálatába szegődtek. Képzeli ily környezetben Aranyt az ő tiszta, szűzies kedélyével, a színészetért ábránddal telt lélekkel és keblében, azzal a vonzalommal, melyet az első nőszemély iránt érez. Mindjobban sérteni kezdi nemes érzelmeit ez a nagyszájú és hazafiúságot emlegető léhaskodás, mely követelő és tolakodó — a nemzeti érdek szolgálatában. Majd kiábrándul abból is, hogy ily környezetben tovább haladhat, hiszen a többi «kolompos és fő-fő veterán» magának tart meg minden szerepet. És mindennek koronájaképen épen az, ki iránt talán eszményi érzélemmel viseltetett, épen ezt a szűzies érzelmet sérti meg. Rég táplálja keblében a szabadulás vágyát, Az utolsó szálát, mely őt a színészethez fűzi, ép ez a nő tépi el és

Megérlelé kiábrándult szerelme,
Mit eltökélni nem bírt hamarabb
— — — — —
— — — — — az olcsó kegyet
Megutálá — mint borban a legyet.*)

*) Az kétséget nem szenved, hogy Arany *Bolond Istók* II-dik énekében iskolai és színeszi pályáját és élményeit rajzolja, de ebből

Elment e lumpok közt végkép a kedve a színészetből s e mellett, mint maga írja, «az öntudat kigyói, szegény apja sanyarú nyugtalansága marták éjjel-nappal». Majd az önvád visiójaént jelenik meg hánykódó lelke előtt — anyja. Most már nincs egyetlen kötelék sem, mely őt a színészethez fűzné. A szerető gyermek fölül kerekedik az ábrándozó ifjában. Ott hagyja hitvány társait s hét napi keserves nélkülözés és fárasztó gyalogolás után megérkezik szülőföldre 1836. év nyarán. Alig pár hétre hazaérkezte után beteljesül az álom s a kiábrándult ifjú ott könnyezhet anyja ravatalánál!

Valóban keserű tapasztalásokban gazdag néhány hónapja ez Arany életének. Ő maga is fordulópontnak szeretné nevezni e visszatérést *Önéletrajzában*. Annak mondható mindenestre, a mi Arany költői pályáját illeti.

Nem, mintha a tapasztalás kiábrándította volna őt teljesen és gyűlöletessé tenné előtte a színészetet és az embereket. Tiszta kedélyében nem hagyott fájdalmas nyomokat e lealázó környezet s csak az irányban növekedett tapasztalása, hogy a legszentebb cél is sokat, mindent veszíthet, ha tisztességtelen emberek állanak szolgálatában. E tapasztalás árán jutott a magyar költészet azon nagy nyereséghez, melyet Arany költői működése irodalmunkban képvisel.

De talán nem joggal kérdezhetjük azt is, vajon hány kiváló tehetség kallódhatott el a vándorszínészet útvesztőjében, csak akkor ábrándulván ki teljesen, midőn egy út volt előttük: tovább haladni a lejtőn lefelé?

Aranyt megövtá nemes kedélye az elbukástól. A lejtő szélén megállott és széjjeltépte azt a köteléket, mely e szépnek képzelt pályához fűzte ábrándokkal teljes ifjú lelkét. S midőn

nem következik, hogy abban minden, a legkisebb részlet is, tiszta valóság, életrajzi adat. A költő, midőn alakítja a valót, soha sem szolgai másoló, s legkevésbé akkor, ha elbeszélést vagy drámát ír. Így például tudjuk, hogy Arany a színészetet oda hagyva, szülővárosában tanítónak választatott, de egészen másképp, a mint azt *Bolond Istók*-jában leírta. Épen azért Klarecsi színésznővel való viszonyát vagy jobban mondva ismeretségét sem vehetjük minden részletében valónak s nem lehet azt állítani, hogy a végső szűlat, mely Aranyt a színészethez fűzte, e nő tépte el.

Szerk.

csaknem félszázad múlva visszatekint színészi pályájára *Bolond Istókjában*, költészete mint a nyugvó nap megaranyozza az elmúlt idők sivár prózáját.*)

BAYER JÓZSEF.

*) *Debreczen városa egyetemes leírása*. Debreczen, 1822. Géresi Kálmántól. — *A debreczeni színészet története*. Lásd a Fáncsy-féle színlap-gyűjteményt a nemzeti múzeum könyvtárában. — *Honművész*, 1836. II.